

Хуршид Файзиев
ЎЗР ФА Темурийлар тарихи давлат
музейи директори, т.ф.н.

ШОҲРУХ МИРЗО ФАОЛИЯТИГА ДОИР БАЪЗИ МАЪЛУМОТЛАР

Амир Темур томонидан Марказий Осиё ва унга қўшни ҳудудларнинг ягона сиёсий тузилма остида бирлаштирилиши минтақадаги ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маданий жараёнларнинг жадаллашувига туртки бўлди. Соҳибқирон ўзининг 35 йиллик ҳукмронлик даврида йирик марказлашган давлат тузишга муваффақ бўлди. Амир Темур вафотидан сўнг унинг кенжа ўғли Шоҳрух Мирзо салтанатни парчаланиш ва инқироздан сақлаб, унинг ички ва ташқи сиёсатида муҳим сиёсий ислоҳатларни амалга оширди.

Шоҳрух Мирзо Амир Темурнинг тўртинчи, кенжа ўғли бўлиб, хижрий 779 йил 14 раббиус-соний / милодий 1377 йил 20 август ойида пайшанба куни туғилган¹. Тарихчи Хондамирнинг берган маълумотларига кўра, Шоҳрух Мирзонинг онаси Тоғой Туркон Оға² бўлса-да, Амир Темур уни Сароймулкхоним тарбиясига топширган. Айрим ривоятларга кўра, Шоҳрух Мирзо туғилиши билан бу хушxabарни соҳибқиронга етказиш учун саройга хабарчи юборилган. Иттифоқо, шу аснода Амир Темур шахмат ўйини билан машғул бўлиб, кўлини «рух» донасига чўзганда, хабарчи кириб янги меҳмон дунёга келганлигини етказган. Соҳибқирон Амир Темур кўлида ушлаб турган «рух» донасига боқиб, исми «Шоҳрух» бўлсин, деган экан³.

Ибн Арабшоҳ келтирган маълумотда ҳам Амир Темур томонидан кенжа ўғлига исм қўйилиши юқоридаги маълумотга ўхшаш. Бироқ ибн Арабшоҳнинг маълумотларига кўра, Амир Темур ҳузурига чопар келиб, иккита қувончли хабар – бири янги меҳмон дунёга келганлиги бўлса, иккинчиси ҳукмдорнинг фармониغا кўра, Сирдарёнинг ўнг соҳилида янги шаҳар қуриб битказилгани ҳақидаги хабар эди. Соҳибқирон ҳар иккаласини (чақалоқ ва шаҳарни) шу ном билан аташни буюрган⁴. Бироқ, тарихий маълумотларнинг гувоҳлик беришича, Шоҳрухия шаҳрининг қурилиши 1392 йилда тамомланган ва бу воқеа Шоҳрух Мирзо таваллудидан ўн беш йил кейин содир бўлган. Фасих Ҳавофий ўзининг «Мужмали Фасихий» асарида ёзишича, Чингизхон даврида вайрон қилинган Фанокат шаҳри Амир Темур томонидан 1383 йилда қайта тиклана бошланган бўлиб, шаҳар

¹ Файзиев Т. Темурийлар шажараси. – Тошкент, 1995. – Б. 295.

² Хондамир Ғиёсиддин Муҳаммад. Ҳабиб ус-сияр фи ахбор афрод ул башар. III. ЎЗР ФА ШИ, к/х. №5222. – Б. 85.

³ Файзиев Т. Темурийлар шажараси... – Б. 295.

⁴ Ибн Арабшоҳ. Амир Темур тарихи / Таржима, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи У. Уватов. – Тошкент: Меҳнат, 1992. 1-китоб. – Б. 118-119.

қурилиши битгач, «Шоҳрухия» деб аталган ва Шоҳрух Мирзога суюрғол қилинган⁵.

Шоҳрух Мирзонинг ёшлик даври ҳақидаги маълумотлар мазкур давр манбаларда нисбатан кам акс этган. Масалан, Низомиддин Шомий, Ғиёсиддин Али, Шарафиддин Али Яздий ва Ибн Арабшоҳ каби тарихчилар 1405 йилгача бўлган даврга тегишли маълумотларда Умар Шайх ва Мироншоҳ Мирзо фаолиятини нисбатан кенг ёритганлар. Шоҳрухнинг ҳарбий фаолияти Амир Темурнинг Музаффарий шоҳ Мансур билан бўлиб ўтган муҳорабасида яққол кўзга ташланади. Жумладан, Низомиддин Шомий ушбу жанг ҳақида сўзлаб, шундай ёзади: «Амирзода Шоҳрух мардонавор ҳамла билан зўр жанг қилди. Шоҳ Мансурни ўша маърақада қатл этдилар. Унинг лашкарлари енгилиб, пароканда бўлиб кетди. Шу аснода кери қабиласидан мунтазам бир қўшин Шоҳ Мансурнинг ўлдирилганлигидан беҳабар иккинчи бир томондан чиқиб келди. Амирзода Шоҳрух баҳодир улар томонга от қўйди. Уларнинг ҳаммаси қочишга юз тутди»⁶.

Низомиддин Шомий, Шарафиддин Али Яздий Амир Темурнинг «етти йиллик» ҳарбий сафари даврида ҳам, гарчи доимо отаси ёнида бўлмаса-да, Шоҳрух Мирзонинг айрим ҳарбий юришларда иштирок этганлиги ҳақида маълумот берганлар⁷.

Ҳижрий 790 / милодий 1388 йилда Амир Темур ўғли Шоҳрух Мирзони ва икки набираси Муҳаммад Султон Мирзо ва Пир Муҳаммад Мирзоларни уйлантирган⁸. Шоҳрух Мирзога Ғиёсиддин Тархоннинг қизи Гавҳаршодбегим никоҳланган. Шоҳрух Мирзо Гавҳаршодбегимдан уч фарзанд кўради. Улардан биринчиси Улуғбек Мирзо бўлиб, у 1394 йил 22 март якшанба куни Султонияда туғилган. Низомиддин Шомийнинг «Зафарнома» асарида берилган маълумотга кўра, 1394 йилда Амир Темур Мордин⁹ шаҳрини қамал қилган вақтида Улуғбек Мирзонинг туғилганлиги ҳақида хушхабар келади. Амир Темур бу хушхабар эвазига Мордин

⁵ Хавафи Фасих Аҳмад. Муджмал-и Фасихи / Пер. с перс., предисл. примеч. и указатели Д.Ю. Юсуповой. –Ташкент: Фан, 1980. – С. 106.

⁶ Шомий Низомиддин. Зафарнома / Форс тилидан ўгирувчи Ю. Ҳакимжонов. Таржимани қайта ишлаб нашрга тайёрловчи ва маъсул муҳаррир А. Ўринбоев. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – Б. 178.

⁷ Яздий Шарафиддин Али. Зафарнома / Сўзбоши, табдил, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифлари А. Аҳмад, Ҳ. Бобобеков. – Тошкент: Шарқ, 1997. – Б. 249; Шомий Низомиддин. Зафарнома... – Б. 312-313, 330-333.

⁸ Яздий Шарафиддин Али. Зафарнома / Сўзбоши, табдил, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифлари А. Аҳмад, Ҳ. Бобобеков... – Б. 121

⁹ Мордин ёки Мардин ҳозирда Туркиянинг жануби-шарқий ҳудудида жойлашган шаҳар ва маъмурий бирлик - “ил”нинг номи бўлиб, ўрта асрларда бу жой Яқин Шарқ сиёсий ҳаётида ўзига хос ўрин тутган.

аҳолисини озод қилиб, шаҳарни идора қилиш ишини аввалги ҳоким Султон Солиҳга топширган¹⁰.

Улуғбекдан бошқа Шоҳрух Мирзонинг Гавҳаршодбегимдан туғилган Ғиёсиддин Бойсунғур Мирзо (туғ. 1397) ва Муҳаммад Жўки Мирзо (1402-1435) исмли ўғиллари бўлган¹¹.

Шоҳрух Мирзо иккинчи хотини Тўти бегимдан 1394 йил 26 августда бир ўғил кўрган. Унга Иброҳим Султон исмини берилган¹². Шоҳрух Мирзо, 1394 йилда, Амир Темурнинг хоҳишига кўра, мархум акаси Умар Шайх Мирзонинг беваси Мулкот оға бегимга уйланади. Кези келганда айтиб ўтиш лозим, Темурийлар даврида ҳам қадимги туркий анъана - ўлган аканинг бевасини укаси билан никоҳлаш одатига амал қилингани Шоҳрух Мирзо мисолида ҳам ўз ифодасини топган. Мулкот Оға бегим, Хизр ўғлоннинг қизи бўлиб, аввал Умар Шайх Мирзога никоҳланган эди. Шоҳрух Мирзо Мулкот Оға бегимдан 1398 йилда бир ўғил кўради. Унинг исмини Суюрғатмиш кўядилар.

Шоҳрух Мирзонинг яна икки ўғли бўлиб, булар 1403 йилда туғилган Жон Ўғлон ва 1404 йилда туғилган Муҳаммад Ёрдий Мирзолардир. Шунингдек, унинг яна икки қизи бўлиб, булардан каттаси Марям Султон Бегим ва кичиги Поянда Султон Бегим эди¹³.

Маълумки, Шоҳрух Мирзо фаолиятининг илк даврлари Хуросон билан боғлиқ. Шу ўринда шаҳзоданинг мазкур минтақадаги фаолияти айнан қайси пайтдан бошланганига тўхталсак. Амир Темур ўғли Мироншоҳ томонидан бошланган жануби-ғарбий ўлкалардаги, шу жумладан, Хуросондаги ҳарбий ҳаракат жиловини тезда ўз кўлига олиб, Хуросон эгаллангач, Мироншоҳ Мирзони дастлаб Хуросонга, кейинчалик, 1396 йили Озарбайжонга ҳоким этиб тайинлаган эди¹⁴. Айтиш мумкинки, Амир Темурнинг бундай сиёсати доимо нотинч бўлган собиқ Ҳалокуийлар улусида қаттиққўл, тажрибали ҳукмдор бўлишини таъминлашга қаратилган. Қолаверса, Амир Темур Хуросонда маълум вақт ҳукмронлик қилган ҳамда ўзи билан ҳарбий юришларда бирга юриб тажриба орттирган ўғли Мироншоҳ номзодини маъқул кўриши табиий эди. Хуросонга эса, 1397 йилда кенжа ўғли Шоҳрух Мирзони ҳоким этиб тайинлайди. Манбада

¹⁰ Шомий Низомиддин. Зафарнома / Форс тилидан ўгирувчи Ю. Ҳакимжонов... – Б. 199; Хавафи Фасих Ахмад. Муджмал-и Фасихи... – С. 116.

¹¹ Хавафи Фасих Ахмад. Муджмал-и Фасихи... – С. 118-122; Зиё А. Ўзбек давлатчилиги тарихи. – Тошкент, 2001. – Б. 358.

¹² Шомий Низомиддин. Зафарнома / Форс тилидан ўгирувчи Ю. Ҳакимжонов... – Б. 207.

¹³ Зиё А. Ўзбек давлатчилиги тарихи. – Тошкент: Шарқ, 2002. – Б. 357-358.

¹⁴ Хавафи Фасих Ахмад. Муджмал-и Фасихи... – С. 117; Алишер Навоий. Мажолис-ун нафоис // Навоий. – Тошкент: Ўздавнашр, 1948. 3 жилд. – Б. 129-130.

айтилишича, «Сўнгра Хуросон вилоятининг ҳаммасини амирзода Шоҳрухга топширди ва улуғ амирлардан унинг хизматига тайин қилиб жўнатди»¹⁵.

Шу тариқа Шоҳрух Мирзо 1397 йилдан эътиборан, Хуросон, Мозандарон ва Сейистонда Амир Темурнинг ноиб сифатида ўз фаолиятини бошлайди. Фасих Хавофийнинг маълумотларига қараганда, 1399 йил июль ойида Амир Темур фармонига кўра Ҳирот шаҳрида Шоҳрух Мирзо учун Боғи Шаҳр саройи қурила бошланган ва бу ишга Милкат Тавочи масъул қилиб белгиланган¹⁶. Шунингдек, соҳибқирон 1401 йилда ўғли Шоҳрух Мирзо ҳузурига вазир лавозимига тайинланган Хўжа Шамсиддин Яҳё Симнонийни юборди¹⁷.

Амир Темур ҳаётлиги пайтда Шоҳрух Мирзо ҳукми остида бўлган Хуросон билан боғлиқ айрим воқеалар манбаларда жой олган бўлиб, улар асосида шахзода фаолиятининг илк даврларини ёритиш мумкин. Шулардан бири Шоҳрух Мирзо девонидаги амалдорлар ва уларнинг Амир Темур томонидан жазоланиши билан боғлиқ. Дарвоқе, Низомиддин Шомий ва Шарафуддин Али Яздийларнинг берган маълумотларига кўра, Амир Темур Хуросон вилоятига яқинлашгач, Хўжа Фаҳриддин Аҳмад Тусийни солиқ йиғиш ишларини назорат қилиш учун Хуросонга юборган бўлиб, мазкур амалдор қирқ кунда Хуросондан икки юз туман кепакий миқдорда маблағ йиғиб, хазинага топширган¹⁸.

Мазкур воқеа хусусида Фасих Аҳмад Хавофий асаридан тўлиқроқ маълумот оламиз. Унга кўра, Амир Темур Нишопурда турган вақтида Хўжа Фаҳриддин Аҳмад Тусийни Ҳиротга фавқулодда мухтор вакил қилиб жўнатади. Тусий Ҳиротга келиб, давлат ишларини текширгач, девонбеги лавозимида турган машҳур Хўжа Али Муҳаммад Шоҳни солиқ йиғувчиларни қийнаб азоб берганлиги учун Ҳиротнинг Малик номли дарбозасига олиб чиқиб остиради. Шунингдек, Ҳирот хўжазодаларидан йиғирма кишини бадарға қилиш ҳақида Амир Темурга рўйхат тақдим этади. Амир Темур мазкур хўжаларни Ҳиротдан Ашпара ва Савронга сургун қилиш ҳақида фармон беради. Фармонга мувофиқ, хўжалар Ҳиротдан кўчирилаётганларида Амир Темурнинг вафоти ҳақида хабар келиб, улар яна Ҳиротга қайтадилар¹⁹.

Шоҳрух Мирзо девонига нисбатан бундай жазо берилишининг жиддий сабаблари бўлган. Чунончи, Шоҳрух Мирзо Хуросон бошқарув

¹⁵ Шомий Низомиддин. Зафарнома / Форс тилидан ўгирувчи Ю. Ҳакимжонов... – Б. 221.

¹⁶ Хавафи Фасих Аҳмад. Муджмал-и Фасихи... – С. 120.

¹⁷ Ўша жойда. – С. 121.

¹⁸ Яздий Шарафиддин Али. Зафарнома / Сўзбоши, табдил, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифлари А. Аҳмад, Ҳ. Бобобеков... – Б. 228; Шомий Низомиддин. Зафарнома / Форс тилидан ўгирувчи Ю. Ҳакимжонов... – Б. 391.

¹⁹ Хавафи Фасих Аҳмад. Муджмал-и Фасихи... – С. 124—126.

ишига масъул этиб тайинлангач, Ҳиротнинг йирик хўжазодаларини ўз атрофига йиғиб, уларнинг раҳнамолигида мамлакатни бошқарган. Мамлакат бошқарувини ўз қўлига олган хўжалар солиқчилар ишига бевосита аралашиб, уларга босим ўтказганлар. Натижада Амир Темур томонидан белгиланган Хуросон мамлакати солиқ мажбуриятлари издан чиққан. Бу эса Амир Темур томонидан Хўжа Аҳмад Тусий бошчилигидаги бир гуруҳ тафтишчиларни Ҳиротга юборилишига сабаб бўлган. Мазкур амалдор ўз зиммасига юклатилган вазифани аъло даражада бажариб, Амир Темур назарида ҳурмат эътибори ошган. Кейинроқ Амир Темур Хўжа Фахриддинни Самарқанд девонида масъул ишлардан бирига тайинлайди²⁰.

Амир Темур 1404 йилда Кониғилда тўй қилиб, Шохрух Мирзонинг ўғиллари Улуғбек Мирзо ва Иброҳим Мирзоларни, Умаршайх Мирзонинг ўғиллари Аҳмад Мирзо, Сайди Аҳмад ва Бойқаро Мирзоларни, Мироншоҳ Мирзонинг ўғли Ижал Мирзони уйлантиради. Мазкур тўй муносабати билан Самарқанд шаҳрида қурултой чақирилади. Амирлар бу йиғилишда Шохрух ва Пир Муҳаммад Мирзоларнинг иштирок этиши лозимлигини соҳибқиронга айтадилар. Гарчи Амир Темур Пир Муҳаммад Мирзога Самарқандга келишига рухсат берса-да, Шохрухнинг Ироқ ва Озарбайжонда турган Мироншоҳ Мирзога таянч бўлиб туришини назарда тутиб, унга келишга рухсат бермайди²¹.

Назаримизда, амирларнинг соҳибқиронга Шохрух ва Пир Муҳаммадни қурултойга чақириш таклифлари бежиз бўлмаган. Аввало, ўша давр анъанасига кўра, тўй маслаҳатларига таникли давлат арбоблари, зодагонлар чақирилган. Шу муносабати билан давлат аҳамиятига молик қурултойлар ҳам ўтказилган.

Иккинчидан, Амир Темурнинг соғлиғи амирларни ташвишлантирган ва бу масалани соҳибқиронга ошқора билдирмай, валиаҳд хусусида кенгашишни лозим топган бўлишлари керак. Зеро, бу вақтда валиаҳдликка номзод бўлган Жаҳонгир Мирзо, Умаршайх Мирзо ва Муҳаммад Султон Мирзолар вафот этган эдилар. Мироншоҳ Мирзо эса валиаҳдликка номуносиб топилган эди. Валиаҳдликка номзодлардан фақатгина Шохрух Мирзо ва Пирмуҳаммад Мирзолар қолган эдилар.

Афтидан, Амир Темурнинг Шохрух Мирзони Хуросондан чақириш борасидаги таклифни рад этиши унинг валиаҳдлик мартабасига лойиқ кўрилмаганидан дарак беради. Бунинг аксига Пир Муҳаммад Мирзо эса Самарқандга келади ва маълум муддат Амир Темур ҳузурида бўлади.

---

²⁰ Шомий Низомиддин. Зафарнома / Форс тилидан ўгирувчи Ю. Ҳакимжонов... – Б. 392.

²¹ Яздий Шарафиддин Али. Зафарнома / Сўзбоши, табдил, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифлари А. Аҳмад, Ҳ. Бобобеков... – Б. 290-291.

Курултой ва ундаги кўрилган масалалар ҳақидаги тафсилотлар биз томондан тадқиқ этилган тарихий манбаларда учрамади. Лекин шуниси аниқки, тўй маслаҳатидан кейин курултой бўлиб ўтади. Курултойда эса Хитойга қарши ҳарбий юриш режаси кўриб чиқилади. Буни кейинги тарихий воқеалар ҳам исботлайди. Валиаҳд масаласига келсак, бизнингча, соҳибқироннинг соғлиғи яхши эмаслиги амирларга маълум эди. Бироқ, ҳеч ким бу масалани кун тартибига қўйишга журъат этмаган.

Соҳибқироннинг Хитойга юриш ҳаракатларида Шоҳрух Мирзонинг иштироки қандай бўлганлиги манбаларда деярли акс этмаган. Ҳар ҳолда бошқа шахзодалардан фарқли ҳолда Шоҳрух Мирзо мазкур ҳаракатлардан анча четда турган.

Валиаҳдликка номзод белгиланишида Шоҳрух Мирзонинг четлаб ўтилиши масаласига қайтсак, биринчидан, у ёшлигидан диндор шахзода сифатида намоён бўлган. Афтидан, Амир Темур мазкур ўғлидан етук саркарда ва давлат арбоби чиқишига кўзи етмаган кўринади. Иккинчидан, қадимги туркий одатга кўра, валиаҳдликка хонадонда ёши улуг киши номзоди муносиб кўрилган²². Пир Муҳаммад Мирзо, гарчи Амир Темурга набира бўлса-да, Мироншоҳ Мирзони истисно қилганда, ушбу хонадонда ёш жиҳатдан каттаси эди. Шу нуқтаи назардан ҳам Амир Темур Шоҳрухга нисбатан Пир Муҳаммад Мирзо номзодини валиаҳдликка муносиб кўрган бўлиши мумкин.

Шоҳрух Мирзонинг онаси - Тоғой Туркон оғо Амир Темурнинг бош хотинларидан бўлмай, кума²³ эди. Бу эса ўз навбатида, Шоҳрух Мирзо насабининг мавқеи Пир Муҳаммадга нисбатан қуйи туришига олиб келарди. Бу эса Пир Муҳаммаднинг ҳуқуқий жиҳатдан валиаҳдликка даъвогарлиги юқорироқ бўлган, деб ҳисоблаш имконини беради.

Шу ўринда мазкур масалага алоқадор яна бир омилга тўхталиб ўтиш лозим. Шоҳрух Мирзо ўз даври ёзма манбаларида “хоқони саид”, “баҳодир” каби эпитет (лақаб)лар билан қайд этилиб, бошқа бир қатор Темурий шахзодалардан фарқли ҳолда “кўрагон” деб аталганига доир маълумотлар учрамайди. Жумладан, у “Муиззул ансоб”да “Амирзода Шоҳрух баҳодир” шаклида зикр қилинган бўлса, Абдураззоқ Самарқандийнинг “Матлаи саъдайн ва мажмаъи баҳрайн”, Гиёсиддин Наққошнинг “Хитой сафарномаси” асарларида, асосан, “хоқони саид” деб юритилади. Бу эса Шоҳрух Мирзонинг Чингизий сулолалар билан тўғридан-тўғри никоҳ алоқалари ўрнатмаганлигидан далолат беради.

²² Аҳмедов Б. Тарихдан сабоқлар. Тошкент, 1994. – Б. 56

²³ кума - қадимги турк-мўғул одатига кўра, ҳукмдорларнинг илк ёки аслзода хонадонга мансуб аёллари “хотун” (малика) деб юритилган, кейинги ёки оддий тоифага мансуб бўлган аёллари эса “кума” аталиб, мавқе жиҳатдан қуйи даражада турган.

Амир Темур вафотидан сўнг Шохрух Мирзо 1405-1409 йиллар мобайнида Мовароуннахр ҳукмронлиги учун жиянлари ва исёнчи амирлар билан кураш олиб борди. 1409 йилда жияни Халил Султон устидан ғалаба қозониб, пойтахт Самарқанд шаҳрини эгаллади. Ҳирот шаҳри салтанат пойтахти мақомини олди.

Шохрух Мирзо ўз ҳукмронлигининг биринчи ярмида Темурий шахзодалар ўрасидаги ўзаро тахт-талашувларга нисбатан барҳам берди.

Темурийлар салтанатини мавжуд ташқи хавфлардан муҳофаза қилишда Шохрух Мирзо ўзига хос йўл тутди. Бу аввало унинг ташқи сиёсатида ҳарбий кучни эмас, дипломатияни ишга солганида ўз тасдиғини топади. Айниқса, унинг Марказий Осиё ва унга туташ ҳудудларда ҳануз ўз таъсир доирасини сақлаб келаётган Чингизий ҳукмдорларга нисбатан қўллаган воситалари сўзимизнинг тасдиғи бўла олади. Маълумки, унинг ўғли Улуғбек Мирзо Чингизийларнинг бир тармоғи ҳукм сураётган Мўғулистонга бир неча бор ҳарбий юриш қилиб, мўғул шахзодалари билан ёвлашиб, пировардида салтанат учун ташқи таҳликанинг кучайишига сабаб бўлди. Шохрух чингизий ҳукмдорлар ичидан салтанат манфаатига хизмат қиладиган ҳукмдорнинг ҳокимиятга келишига замин тайёрлади ва шу йўл билан бу ҳудудни салтанат таъсир доирасига олишга муваффақ бўлди. Шунингдек, у Чингизий сулолалар ҳукм сураётган Дашти Қипчоқдаги Оқ ва Кўк Ўрда каби давлатларга нисбатан юритган сиёсати натижасида уларнинг шимолдан бўлган ҳужумларини бартараф этибгина қолмай, балки у ердаги сиёсий кучларга бевосита ва билвосита таъсирини ўтказиш орқали ушбу ҳудудларда ҳам Темурийлар нуфузини сақлашга эришди.

Салтанат ташқи сиёсатида Миср, Ироқ, Сурия каби бир қатор араб мамлакатлари ва тарихий Озарбайжонга қўшни ҳудудлар муҳим аҳамиятга эга бўлиб, сиёсий, иқтисодий ва савдо жиҳатдан йирик давлатларнинг эътиборини ўзига тортар эди. Бу ҳудудларда сиёсий устунликка эга бўлиш эса, ҳар қандай салтанатнинг дунёда етакчилик мавқеи эришишига замин тайёрлар эди. Бу даврда Миср мамлуклари ва Усманийлар мазкур ҳудудларда ўз нуфузини ёйишга интилар, Темурийлар салтанати учун минтақада устунлик қозониш шартларидан бири - мазкур давлатлар билан мавжуд рақобатда ғолиб чиқиш лозим эди. Вазиятни тўғри баҳолай олган Шохрух Мирзо ушбу масалада дипломатик усулларни ишга солган ҳолда узоқ муддатли “сиёсий ўйин” олиб боради. Маълум маънода ўзаро иттифоқчи кучлар бўлмиш Миср мамлуклари ва Усманий султонларини минтақада таъсирсиз ҳолатга келтириш учун аввало, мазкур давлатларнинг “ишончли иттифоқчиси” - Қорақўюнлиларга қарши Оққўюнлиларни қўллаб-қувватлаш орқали ҳудуд устидан Темурийлар салтанати назоратини сақлашга ҳаракат қилиш баробарида, Қорақўюнлиларни ҳам ортиқча даражада ёвга айлантirmасликка ҳаракат қилди. Шу сабабли у Қора Юсуф ўғилларини ҳарбий

йўл билан эмас, дипломатик йўллар воситасида салтанатга тобе қилишга уринди ва натижада ушбу ҳудуд устидан маълум даражада устунликни таъминлай олди.

Темурийлар салтанатининг ташқи сиёсати ва дипломатик алоқалари тарихига Шоҳрух Мирзо фаолияти орқали назар ташлар эканмиз, бу масалада амалга оширилган энг диққатга сазоворидан бири Ҳиндистон билан йўлга қўйилган сиёсий муносабатлар эканига гувоҳ бўламиз. Гарчи Шоҳрух Мирзо даврида Темурийлар салтанати ташқи сиёсатида Ҳиндистон юқорида зикр этилган давлатларчалик ҳарбий ва стратегик жиҳатдан катта аҳамият касб этмаса-да, бироқ салтанатнинг иқтисодий жиҳатдан барқарорликка эришуви ва тобора юксалиб бориши учун бу ерда ҳам устунлик қозониш муҳим аҳамият касб этар эди. Аввало, Ҳиндистоннинг узоқ асрлардан бери савдо учун қулай минтақа эканлиги барча йирик давлатларни ўзига жалб қилганидек, Темурийларнинг ҳам диққатини тортар эди. Гарчи Амир Темур даврида мазкур мамлакатнинг Дехли ва унинг атрофини ўз ичига олган марказий қисмлари салтанатга бўйсундирилган бўлса ҳам, Соҳибқироннинг ўлими ва шаҳзодалар орасидаги тахт талашувлар натижасида Шимолий Ҳиндистондаги Темурийлар нуфузи сусайган, бу эса Шоҳрух Мирзога мазкур ерларга эгалик қилиши учун яна қайтадан ҳарбий сафар бошлаш заруратини келтириб чиқараётган эди. Темурийлар салтанатига ҳам шимолдаги Чингизий ҳукмдорлар хавфи, ҳам ғарбдаги Қорақўюнлилар таҳликаси муқаррар бўлиб турган бир шароитда Шоҳрух Мирзонинг Ҳиндистон устига қўшин тортиб бориши қўшимча муаммо туғдирар эди. Шоҳрухнинг вазиятни тўғри баҳолай билиш маҳорати бу масалада ҳам қўл келиб, ортиқча куч сарфламай туриб, дипломатик усуллар воситасида Ҳиндистондаги бир неча рожалик ва султонликлар билан дипломатик алоқалар ўрнатилганлиги маълум. Бунда Шоҳрухнинг Дехли ҳукмдори бўлган Хизрхонни муттассил равишда қўллаб-қувватлаб туриши орқали Шимолий Ҳиндистон ҳудудининг салтанатга тобелиги таъминланди. Шунингдек, Шоҳрух Мирзо томонидан Ҳиндистондаги Коликут, Вижаянагар, Жунапур, Бангола каби давлатларга салтанат элчиларининг юборилиши давлатлар ўртасидаги алоқаларнинг ривожланишига туртки бўлди.

Мазкур даврда Темурийлар салтанатининг Хитой давлати билан дипломатик алоқалари ўзаро савдо муносабатларнинг раванқ топиши ва карвонлар қатновининг янада ошишига замин яратди.

Шу ўринда Шоҳрух томонидан амалга оширилган диққатга сазовор яна бир иш - бу Темурийлар давригача Марказий Осиё ҳукмрон сулолалари амалиётида жуда кам учрайдиган тадбирларнинг йўлга қўйилганлигидир. Шоҳрух Мирзо ҳукмронлиги даврида бирор ўлкага элчи юборилар экан, элчиларга ўз сафар кундаликларини ёзиб бориш, чет мамлакатларнинг

аҳволи ва бошқарув шаклини қайд қилиш каби вазифалар топширилади. Бунинг мисоли ўша пайтларда ҳам дунё аҳли учун жозибадор ва “сирли” туюлган Ҳиндистон ва Хитой каби ўлкалар ҳақида махсус маълумот йиғиш вазифасининг элчиларга юклатилишида кўзга ташланади.

Шундай қилиб, Шоҳрух Мирзо фаолиятига қисқача тўхталиб ўтиш натижасида мазкур Темурий ҳукмдорнинг сиёсий ҳаётдаги ўрни ва мавқеи йил сайин ортиб боргани ва пировардида салтанатнинг етакчи сиёсий арбобига айланганлигига гувоҳ бўламиз. Тўғри, Темурийлар салтанатининг илк паллаларида Шоҳрухнинг сиёсий мавқеи унчалик кўзга ташланмаса-да, бироқ, Амир Темур вафотидан кейин салтанатдаги алғовли йиллар уни чиниқтириб, олий ҳокимиятни ўз қўлига олиши билан яқунланади.

Хуллас, мавжуд тарихий вазият, Темурий шахзодалар орасидаги тожухтафт талашувлари ва сарой аъёнлари ўртасидаги зиддиятлар, Хуросондаги ноиблик тажрибалари, Амир Темур салтанатига чегарадош давлатлар билан ўзаро муносабатлар Шоҳрух Мирзони етук давлат арбоби бўлиб шаклланишида муҳим аҳамият касб этган.